

STATISTIKA

prof.dr.sc. Miljenko Marušić

Kontakt: miljenko.marusic@math.hr

WWW: <http://www.math.hr/rus/statistika>

Vježbe:

[dr.sc. Ivan Biočić](#)

[Ivan Novak](#)

Literatura

Osnovna literatura:

Michael C. Whitlock, Dolph Schluter, The Analysis of Biological Data,
Macmillan Learning (2020)

Dopunska literatura:

- 1 B. Petz, Osnovne statističke metode za nematematičare, 3. dopunjeno izdanje, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1997.
- 2 Pivac, B. Šego, Statistika, Alka Script
- 3 Andy Hector, The New Statistics with R - An Introduction for Biologists, Oxford University Press (2021)
- 4 W.W. Daniel, C.L. Cross, Biostatistics: A Foundation for Analysis in the Health Sciences, 10th edition, Willey (2013)
- 5 A. Hector, The New Statistics with R: an Introduction for Biologists, 2nd edition, Oxford University Press (2021)
- 6 S. Siegel i N.J. Castellan, Jr., Nonparametric Statistics for the behavioral sciences, 2nd edition, McGraw-Hill, 1988.

Zadaci statistike:

- prikupljanje podataka,
- uređivanje i sažimanje,
- analiza podataka
- zaključivanje na osnovu prikupljenih podataka

Ciljevi kolegija

- Sposobnost čitanja i razumijevanja raznih statističkih studija. Za razumijevanje ovakvih izvještaja osoba mora biti upoznata s riječnikom, simbolima, konceptima i postupcima korištenim u izvještaju.
- Sposobnost sažimanja podataka, donošenje generalnih zaključaka na osnovu rezultata istraživanja.

Sadržaj kolegija.

- Deskriptivna statistika
- Osnove vjerojatnosti
- Procjene
- Testiranje hipoteze (t-test)
- Korelacija i jednostavna linearna regresija
- Nparametarski testovi

Osnovni pojmovi.

Varijabla ili **obilježje** je karakteristika (svojstvo, atribut) koja može poprimiti različite vrijednosti.

Primjeri varijable (obilježja):

- visina (osobe)
- težina (osobe)
- indeks tjelesne težine (BMI)
- visina stabla
- vrijeme
- broj sadnica u rasadniku
- ocjena na ispitu
- vrsta životinje

Podatak je izmjerena vrijednost varijable.

Skup svih podataka čini **skup podataka** (*engl.* data set)

Primjer:

- Marko je visok 172 cm

Obilježje: visina

Podatak: 172 cm

- Za drugog natjecatelja vrijednost obilježja može biti drugačije.

Ivan je visok 175 cm.

Obilježje: visina

Podatak: 175 cm

- Andrija je težak 65 kg.

Obilježje: Težina

Podatak: 65 kg

Populacija je skup jedinki koje imaju neko zajedničko svojstvo a koje su predmet proučavanja.

Definicija populacije ovisi o istraživanju.

Primjer.

Zanima nas broj učenika neke škole koji se bave planinarenjem.

Rezultat: za svakog učenika provjeriti da li se bavi planinarenjem.
Prebrojiti sve takve učenike.

Populacija: Svi učenici dotične škole.

Obilježje: Bavljenje planinarenjem.

Podatak: da/ne

Uzorak je (bilo koji) podskup populacije.

Primjer.

Populacija: Svi učenici neke škole.

Uzorak:

- Svi učenici prvih razreda.
- Svi učenici sedmih razreda.
- Svi učenici 3.a razreda.

Element skupa (jedinica, entitet, objekt) je osnovni element populacije.

Statistički skup = populacija ili uzorak.

Opseg skupa - broj elemenata, jedinica, u skupu.

Deskriptivna statistika se sastoji od prikupljanja, organizacije, sažimanja i prikaza podataka.

Inferencijalna statistika (statističko zaključivanje) se sastoji od generalizacije s uzorka na populaciju, testiranja hipoteza, određivanja veza između varijabli i predviđanja.

Deskriptivna statistika - Zaključujemo o skupu o kojem imamo podatke.

Inferencijalna statistika - Na temelju podataka o manjem skupu (uzorku) donosimo zaključke o svojstvima šireg skupa (populaciji).

Deskriptivna statistika

Zaključujemo o skupu o kojem imamo podatke.

Primjer.

Od 920 učenika Osnovne škole X, njih 230 je uključeno u izvannastavne aktivnosti. Dakle, 25% učenika je uključeno u izvannastavne aktivnosti.

- Populacija: svi učenici Osnovne škole X;
- Za svakog je učenika poznato je li uključen u izvannastavnu aktivnost ili nije.

Inferencijalna statistika

Na temelju podataka o manjem skupu (uzorku) donosimo zaključke o svojstvima šireg skupa (populaciji).

Primjer.

Od 30 učenika 2.a razreda Osnovne škole X, njih 12 je uključeno u izvannastavne aktivnosti. Dakle, 40% učenika Osnovne škole X je uključeno u izvannastavne aktivnosti.

- Populacija: svi učenici Osnovne škole X;
- Uzorak: učenici 2.a razreda Osnovne škole X;
- Za svakog je učenika 2.a razreda poznato je li uključen u izvannastavnu aktivnost ili nije.
- Na osnovu podataka o jednom razredu zaključujemo o cijeloj školi.

Klasifikacija varijabli (podataka)

Kvalitativne (kategorijske) varijable

- vrijednost varijable se nalazi u točno jednoj kategoriji.

Kvantitativne varijable

- vrijednost varijable je rezultat mjerenja na numeričkoj skali.

Primjeri kvalitativnih varijabli:

zemlja porijekla:

Austrija, Italija, Mađarska, Češka, Slovenija, Francuska, ...

spol

muški, ženski

klub natjecatelja:

Mladost, Dubrava, Primorje, ...

Atletska disciplina:

100 m, 1000 m, skok u vis, skok u dalj, bacanje koplja, bacanje kladiva, ...

Primjeri kvalitativnih varijabli:

ocjena:

- nedovoljan (1)
- dovoljan (2)
- dobar (3)
- vrlo dobar (4)
- odličan (5)

stupanj zadovoljstva :

- jako nezadovoljan
- nezadovoljan
- zadovoljan
- jako zadovoljan

Primjeri kvantitativnih varijabli:

- broj stabala na parceli
- kapacitet rasadnika
- visina stabla
- duljina potoka

Podjela kvalitativnih varijabli:

nominalne varijable - ne postoji uređaj između kategorija

redosljedne (ordinalne, uređajne) varijable - postoji uređaj između kategorija

Nominalne varijable: Nema bolje (gore) odnosno veće (manje) vrijednosti

Primjeri nominalnih varijabli:

zemlja porijekla natjecatelja:

Austrija, Italija, Mađarska, Češka, Slovenija, Francuska, ...

spol

muški, ženski

klub natjecatelja:

Mladost, Dubrava, Primorje, ...

Atletska disciplina:

100 m, 1000 m, skok u vis, skok u dalj, bacanje koplja, bacanje kladiva, ...

Redosljedna varijabla:

- Za bilo koje dvije vrijednosti možemo reći koja je bolja (gora) odnosno veća (manja)
- Postoji uređaj

Primjer:

- stupanj zadovoljstva
- ocjena

Podjela kvantitativnih varijabli:

diskretne varijable - skup vrijednosti je konačan ili prebrojiv

neprekidne varijable - poprimaju sve vrijednosti unutar nekih granica

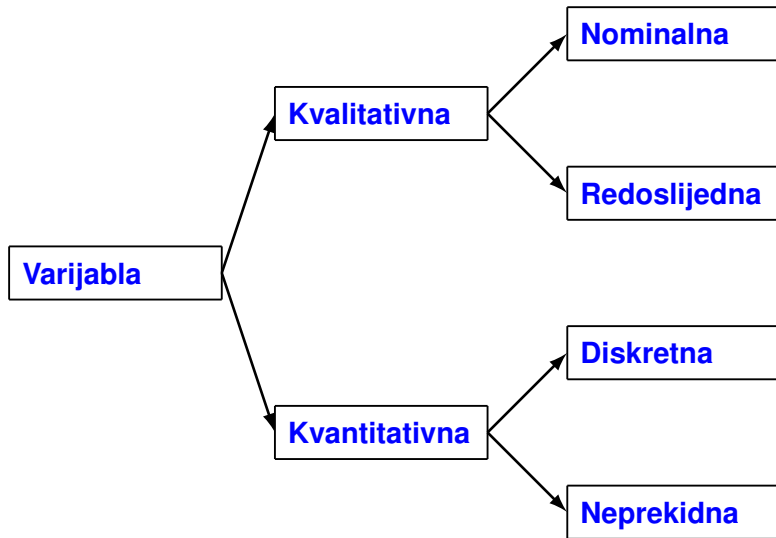
Diskretne varijable

- Konačan skup vrijednosti
Broj pogodaka u gađanju puškom
- Prebrojiv skup vrijednosti
 - npr. ukoliko vrijednost varijable može biti bilo koji cijeli broj
 - skup vrijednosti je beskonačan
- rezultat prebrajanja

Neprekidne varijable

- visina stabla, duljina potoka, vrijeme
- varijabla može poprimiti bilo koju vrijednost unutar nekih granica
- rezultat mjerenja

Klasifikacija varijabli.

Primjer.

Marko je dao 23 koša.

Varijabla: Broj postignutih koševa.

Tip varijable: kvantitativna - diskretna

Primjer.

Ivan je odvozio slalom za 55 s.

Varijabla: Vrijeme vožnje.

Tip varijable: kvantitativna - neprekidna

Primjer.

Ivica je pretrčao maraton.

Varijabla: Pretrčan maraton.

Tip varijable: kvalitativna - nominalna

Primjer.

Marica je za svoj nastup ocjenjena s ocjenom 8.

Varijabla: Ocjena nastupa.

Tip varijable: kvalitativna - redoslijedna

Napomena. Varijable mogu biti i kombinacija navedenih varijabli. Npr. skijaški skokovi - kombinacija duljine skoka i ocjene sudaca.

Primjer.

Ivica je na cilj stigao šesti.

Varijabla: Plasman na utrci.

Tip varijable: kvalitativna - redoslijedna

Napomena. Iako je vrijednost numerička, radi se o kvalitativnoj varijabli.

Frekvencije

Na zahtjev vlasnika farme, radnik je bilježio spol zečeva. Sljedeći dan je rezultat proslijedio svome nadređenom:

M M Ž Ž M Ž M M Ž M Ž M Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž
 M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M M M Ž M
 Ž M Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž M Ž Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M
 Ž Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž
 M Ž M Ž Ž M Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž M Ž Ž Ž Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M
 Ž M Ž M Ž M Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž Ž M
 Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž M Ž
 Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž
 M Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž Ž M Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž Ž M Ž M Ž
 Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž M Ž

Sirovi podaci

- originalni rezultat mjerenja

nepregledno!

Niz podataka

- podaci posloženi po veličini (redu)

Niz podataka je još uvijek nepregledan.

Prebrojimo: U nizu se M pojavljuje 172 puta a Ž 225 puta.

Frekvencija je broj pojavljivanja određene vrijednosti varijable (u skupu podataka).

Frekvencija se ponekada naziva još i **apsolutna frekvencija**.

Oznaka: f_i - frekvencija i -te vrijednosti

U primjeru: 172 mušjaka i 225 ženki

$$f_1 = 172, \quad f_2 = 225$$

opseg skupa = zbroj frekvencija ($N = \sum f_i$)

Distribucija frekvencija - niz vrijednosti obilježja i pripadajućih frekvencija.

Primjer. U prošlom primjeru bilo je 172 mušjaka i 225 ženki.

Distribucija frekvencija:

Spol	frekvencija
M	172
Ž	225

Relativna frekvencija je omjer frekvencije i opsega (veliĉine) skupa:

$$r_i = \frac{f_i}{N}$$

Oznaka: r_i je relativna frekvencija i -te vrijednosti.

Kumulativna frekvencija je broj jedinki s vrijednošću obilježja manjim ili jednakim od pojedine vrijednosti obilježja.

postupno zbrajanje frekvencija: $c_i = f_1 + f_2 + \dots + f_i$

frekvencije pozitivne \Rightarrow kumulativne frekvencije su rastuće (nepadajuće)

Relativna kumulativna frekvencija je omjer kumulativne frekvencije i veličine skupa.

Relativna kumulativna frekvencija je **udio** jedinki s vrijednošću obilježja manjim ili jednakim od pojedine vrijednosti obilježja.

Primjer.

Dob	Frekvencija	Relativna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna kumulativna frekvencija
19	1	0.05	1	0.05
20	0	0.00	1	0.05
21	5	0.25	6	0.30
22	2	0.10	8	0.40
23	2	0.10	10	0.50
24	1	0.05	11	0.55
25	4	0.20	15	0.75
26	1	0.05	16	0.80
27	0	0.00	16	0.80
28	1	0.05	17	0.85
29	0	0.00	17	0.85
30	1	0.05	18	0.90
31	1	0.05	19	0.95
32	1	0.05	20	1.00

Prikazivanje podataka

- Tablično prikazivanje
- Grafičko prikazivanje

Primjer.

Podaci:

Spol	Dob	Spol	Dob
M	21	M	26
Ž	25	Ž	23
M	19	Ž	22
Ž	32	M	21
Ž	21	Ž	30
M	25	Ž	28
M	23	M	22
M	25	M	31
Ž	21	Ž	25
M	24	M	21

Tablica.

Spol	f
Muški	11
Ženski	9

ili

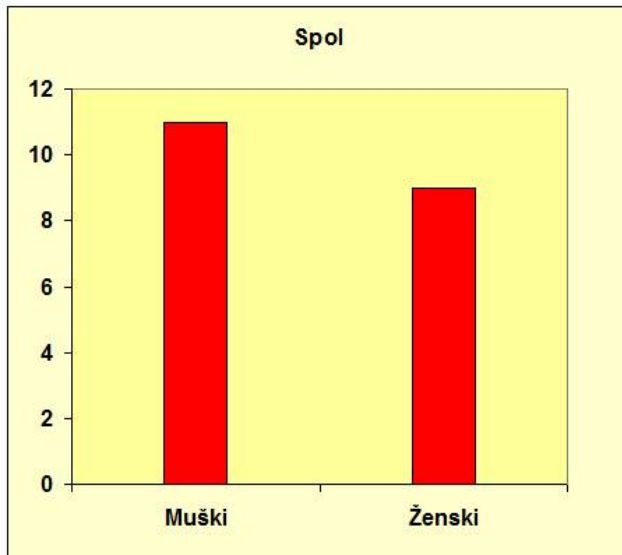
Spol	f
Muški	11
Ženski	9
Ukupno	20

Spol	Frekvencija f	Relativna frekvencija r	Relativna frekvencija (%)
Muški	11	0.55	55
Ženski	9	0.45	45
Ukupno	20	1.00	100

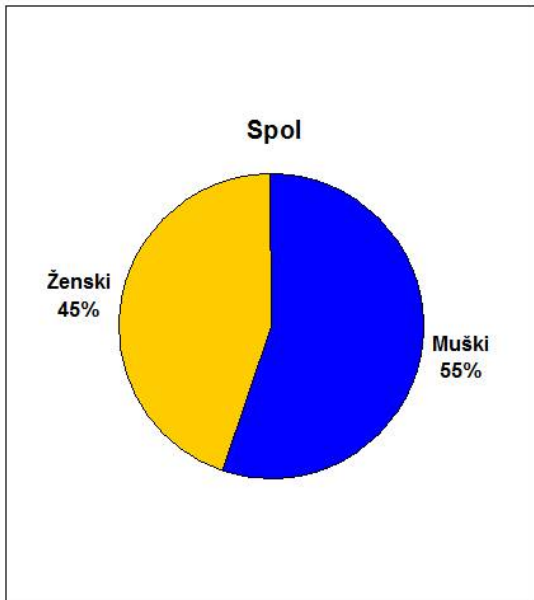
Grafički prikaz podataka.

- jednostavnost
 - preglednost
 - ali ne i preciznost
-
- površinski grafikoni
 - grafikon stupaca
 - grafikon krugova i polukrugova
 - linijski grafikoni
 - kartogrami
 - slikovni grafikoni (piktograf,..)

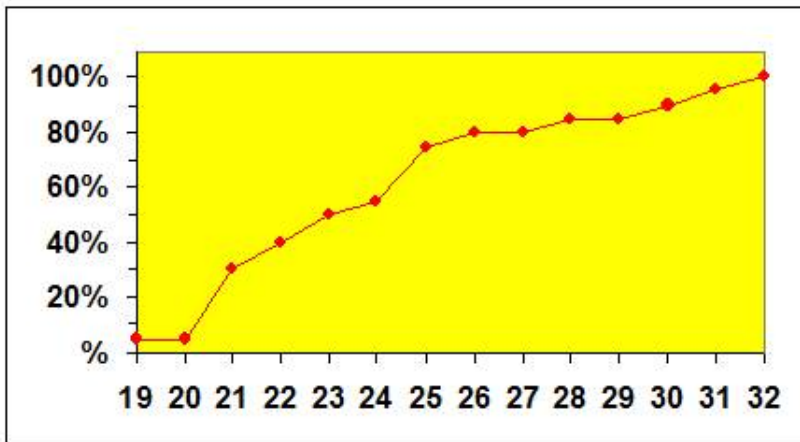
Grafikon stupaca.

Grafikon krugova (pita).

Linijski grafikon.

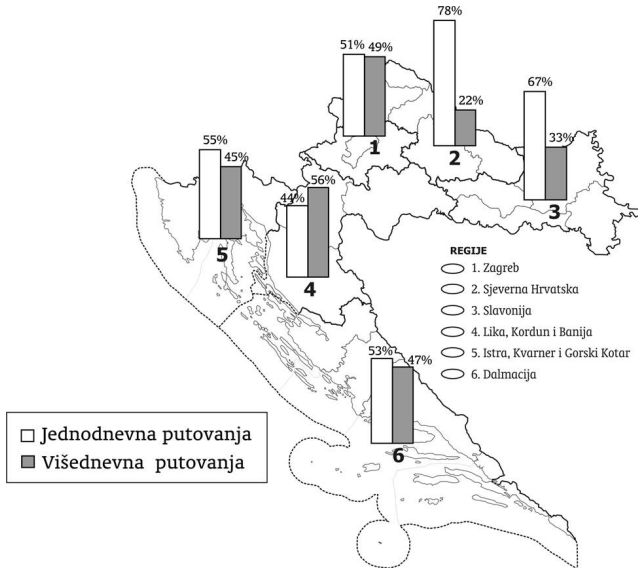

Piktograf.

predstavlja 10 diplomiranih.

Kartogram.

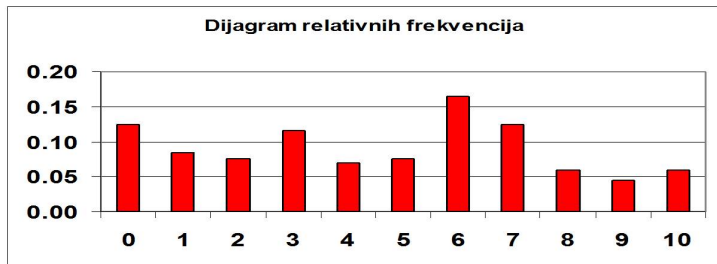
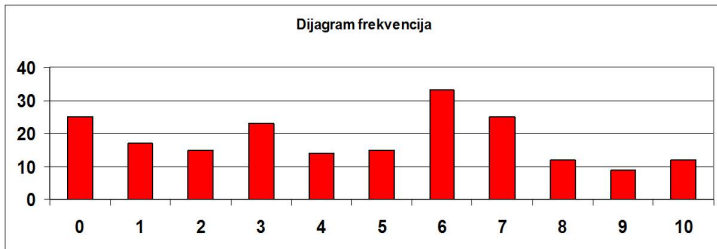

Distribucija frekvencija prikazuje se:

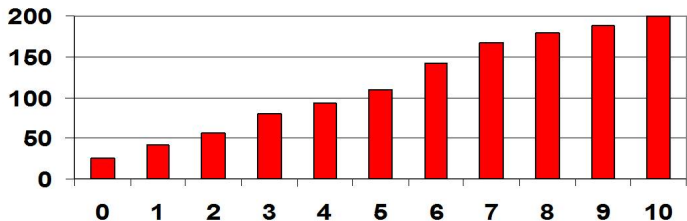
- tablicama
- histogramima - površinski grafikon distribucije frekvencije
- poligonima frekvencija - linijski grafikon
- stepenasti linijski grafikon

Primjer.

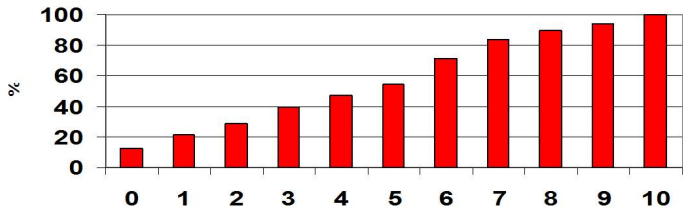
Bodovi na testu	Frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna frekvencija	Relativna kumulativna frekvencija (%)
0	25	25	0.125	12.5
1	17	42	0.085	21.0
2	15	57	0.075	28.5
3	23	80	0.115	40.0
4	14	94	0.070	47.0
5	15	109	0.075	54.5
6	33	142	0.165	71.0
7	25	167	0.125	83.5
8	12	179	0.060	89.5
9	9	188	0.045	94.0
10	12	200	0.060	100.0
Ukupno	200		1.00	

Dijagram kumulativnih frekvencija

Dijagram relativnih kumulativnih frekvencija

Primjer.

Bodovi na testu	Kumulativna frekvencija
0	25
1	42
2	57
3	80
4	94
5	109
6	142
7	167
8	179
9	188
10	200

Koliko je studenata dobilo 5 ili 6 bodova?

$$142 - 94 = 48$$

Primjer.

Bodovi na testu	Relativna kumulativna frekvencija (%)
0	12.5
1	21.0
2	28.5
3	40.0
4	47.0
5	54.5
6	71.0
7	83.5
8	89.5
9	94.0
10	100.0

Koliko je studenata dobilo 7, 8 ili 9 bodova?

$$94.0\% - 71.0\% = 23.0\%$$

Grupiranje podataka (razredi)

Primjer.

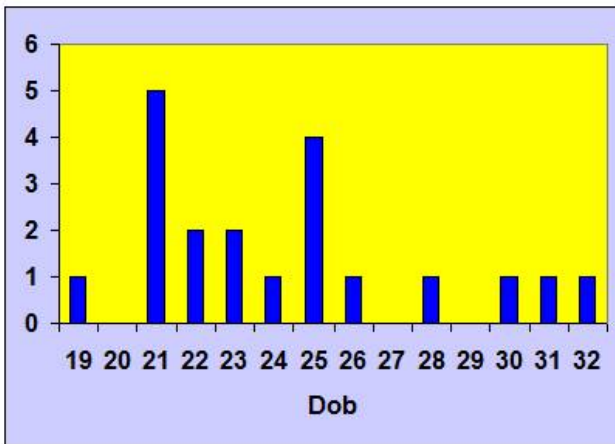
Varijabla DOB

- kvantitativna
- neprekidna

Distribucija frekvencija:

Dob	Frekvencija	Dob	Frekvencija
19	1	26	1
20	0	27	0
21	5	28	1
22	2	29	0
23	2	30	1
24	1	31	1
25	4	32	1

Distribucija frekvencija za varijablu dob:

Ukoliko je broj mogućih vrijednosti velik, podaci se grupiraju u razrede.

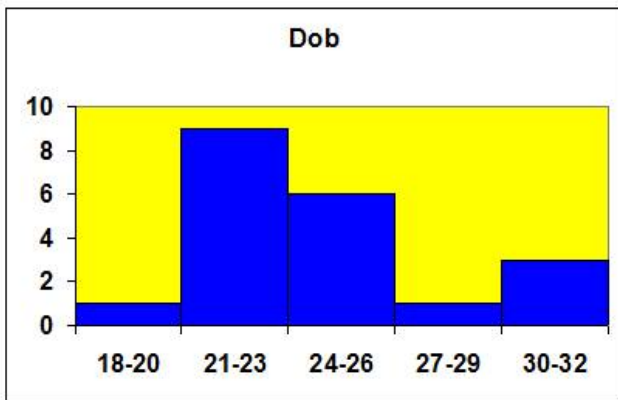
Razredi su intervali koji:

- potpuno pokrivaju cijeli skup mogućih vrijednosti obilježja (**načelo iscrpnosti** - svaki podatak se nalazi u nekom razredu)
- se ne preklapaju (**načelo isključivosti** - svaki podatak se nalazi samo u jednom razredu)

Razredi za varijablu DOB

- 18 – 20
- 21 – 23
- 24 – 26
- 27 – 29
- 30 – 32

Distribucija frekvencija za varijablu dob:

Frekvencija razreda - broj jedinki u razredu

Razred	Frekvencija razreda
18 – 20	1
21 – 23	9
24 – 26	6
27 – 29	1
30 – 32	3

Granice razreda - najmanja i najveća moguća vrijednost koja pripada tom razredu.

Oznaka:

- L_i donja granica i -tog razreda
- U_i gornja granica i -tog razreda

Razred	Donja granica	Gornja granica
18 – 20	18	20
21 – 23	21	23
24 – 26	24	26
27 – 29	27	29
30 – 32	30	32

Granice razreda

- **se ne preklapaju** kod diskretnog obilježja
- **se preklapaju** kod neprekidnog numeričkog obilježja (gornja granica razreda jednaka je donjoj granici sljedećeg razreda)

Ukoliko je podatak jednak granici razreda, dogovorno se pridružuje jednom razredu (zaokruživanje na dolje ili gore)

Širina razreda

Ako se granice ne preklapaju, tada je širina i -tog razreda

$$i_i = L_{i+1} - L_i, i = 1, 2, \dots, k - 1$$

Širina zadnjeg razreda:

$$i_k = U_k - U_{k-1}.$$

ako se granice preklapaju, tada je širina i -tog razreda

$$i_i = U_i - L_i, i = 1, 2, \dots, k$$

(**Napomena**: formula vrijedi i za slučaj kada se granice ne preklapaju.)

Razredi mogu biti iste ili različite širine.

Otvoreni razred - razred bez gornje ili donje granice.

Ponekad zadnji razred nema gornje granice. (Rjeđi je slučaj da prvi razred nema donje granice.)

Primjer. Mjesečni prihod.

Razred
0 – 1.000 kn
1.000 – 3.000 kn
3.000 – 5.000 kn
5.000 – 10.000 kn
više od 10.000 kn

U zadnji razred spadaju sve vrijednosti veće od 10.000 kn i gornja granica razreda nije definirana

Sredina razreda - aritmetička sredina gornje i donje granice razreda:

$$X_i = \frac{L_i + U_i}{2}, \quad i = 1, 2, \dots, k$$

Sredina razreda za otvoreni razred se procjenjuje na temelju poznavanja pojave.

Razred	Donja granica	Gornja granica	Širina razreda	Sredina razreda
18 – 20	18	20	3	19
21 – 23	21	23	3	22
24 – 26	24	26	3	25
27 – 29	27	29	3	28
30 – 32	30	32	3	31

Korigirana frekvencija - omjer frekvencije i širine razreda (ili neke druge prikladne veličine proporcionalne širini razreda)

Koriste se u slučaju nejednakih širina razreda.

Kod grupiranja u razrede **poželjno je**:

- koristiti 5 do 20 razreda
- svi razredi su iste širine (osim eventualno prvog i zadnjeg)
- broj razreda je neparan

Za mali skup vrijednosti obilježja:

- Vrijednosti se ne grupiraju
- Uređenjem se ne gubi informacija
- Uvid u sve vrijednosti skupa

Primjer.

Izmjerena je visina učenika jednog razreda. Dobivene vrijednosti su (izražene u cm):

143	156	156	163	167
142	171	170	169	164
138	158	160	162	164
173	157	158	159	160
138	172	166	166	159
120	125	165	136	168

Grupirajte podatke u 6 razreda i odredite distribuciju frekvencija razreda.

Distribuciju frekvencija razreda prikažite tablično (prikažite apsolutne i relativne frekvencije te kumulativne i relativne kumulativne frekvencije) i grafički koristeći histogram, poligon frekvencija i ogivu.

Odredite širinu i sredinu razreda.

Rješenje.

Prvo odredimo najmanji i najveći podatak.

143	156	156	163	167
142	171	170	169	164
138	158	160	162	164
173	157	158	159	160
138	172	166	166	159
120	125	165	136	168

Rješenje.

Prvo odredimo najmanji i najveći podatak.

143	156	156	163	167
142	171	170	169	164
138	158	160	162	164
173	157	158	159	160
138	172	166	166	159
120	125	165	136	168

Najmanji podatak: 120

Najveći podatak: 173

Ukupno $173-120+1=54$ vrijednosti.

6 razreda $\rightarrow 54:6=9$ vrijednosti u razredu.

Razredi: 120–128, 129–137, 138–146, 147–155, 156–164,
165–173.

143	156	156	163	167
142	171	170	169	164
138	158	160	162	164
173	157	158	159	160
138	172	166	166	159
120	125	165	136	168

Frekvencije razreda:

Razred	f
120–128	2
129–137	1
138–146	4
147–155	0
156–164	13
165–173	10

Opis podataka

CILJ: sažeto opisati svojstva podataka.

- **Mjere centralne tendencije**
- **Mjere raspršenosti (varijacije)**
- **Mjere asimetrije**
- **Mjere položaja**

Mjere centralne tendencije

- cilj je odrediti broj oko kojeg se grupiraju podaci
→ mjere centralne tendencije
- jednim brojem opisujemo skup varijabilnih podataka
- primjeri mjera centralne tendencije: prosječna plaća,

Mjere centralne tendencije:

- **Potpune** - računaju se na temelju svih podataka
- **Položajne** - određene položajem podataka u nizu

Mjere centralne tendencije:

Potpune

- srednja vrijednost (aritmetička sredina)
- geometrijska sredina
- harmonijska sredina

Položajne

- mod
- medijan

Srednja vrijednost

Primjer. Prosječna plaća u tromesječju: 7500 kn, 7200 kn, 7800 kn.

$$\text{Prosječna plaća} = \frac{7500 + 7200 + 7800}{3} = \frac{22500}{3} = 7500.$$

Primjer. Prosječna ocjena. Ocjene: 3, 3, 4, 2, 5, 4.

$$\text{Prosječna ocjena} = \frac{3 + 3 + 4 + 2 + 5 + 4}{6} = \frac{21}{6} = 3.5.$$

Za konačan skup podataka x_1, x_2, \dots, x_N , **srednja vrijednost (μ)** je aritmetička sredina podataka:

$$\mu = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_N}{N} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N x_i.$$

\sum - oznaka za sumiranje. Još se koristi i $\sum_i x_i$, $\sum x_i$, $\sum x$.

Primjer. Lionel Messi je u Ligi prvaka 2014/15 u jednoj utakmici postigao 3 pogotka, u dvije po 2, u tri po jedan dok u sedam utakmica nije postigao niti jedan zgoditak. Koliko je L. Messi prosječno dao golova po utakmici?

Ukupno je postigao

$$7 \cdot 0 + 3 \cdot 1 + 2 \cdot 2 + 1 \cdot 3 = 0 + 3 + 4 + 3 = 10$$

zgoditaka.

Broj utakmica = $7 + 3 + 2 + 1 = 13$.

Prosječan broj zgoditaka = $\frac{10}{13} = 0.77$.

Ovdje je zadana distribucija frekvencija:

Broj zgoditaka (x_i)	Broj utakmica (f_i)
0	7
1	3
2	2
3	1

$$\begin{aligned}
 \text{Broj zgoditaka} &= 7 \cdot 0 + 3 \cdot 1 + 2 \cdot 2 + 1 \cdot 3 = \\
 &= f_1 \cdot x_1 + f_2 \cdot x_2 + f_3 \cdot x_3 + f_4 \cdot x_4 = \\
 &= \sum f_i x_i
 \end{aligned}$$

$$\text{Broj utakmica} = 7 + 3 + 2 + 1 = f_1 + f_2 + f_3 + f_4 = \sum f_i$$

Računanje srednje vrijednosti iz distribucije frekvencija

Neka su $x_1, x_2, x_3, \dots, x_k$ vrijednosti obilježja i neka su $f_1, f_2, f_3, \dots, f_k$ pripadne frekvencije. Tada je

$$\mu = \frac{\sum f_i x_i}{\sum f_i} = \frac{\sum f_i x_i}{N}.$$

Računanje srednje vrijednosti iz relativnih frekvencija

Neka su $x_1, x_2, x_3, \dots, x_k$ vrijednosti obilježja i neka su $r_1, r_2, r_3, \dots, r_k$ pripadne relativne frekvencije. Tada je

$$\mu = \sum r_i x_i.$$

Ovaj se izraz lagano dobije iz prethodne formule:

$$\mu = \frac{\sum f_i x_i}{N} = \sum \frac{f_i}{N} x_i = \sum r_i x_i.$$

Primjer. Vozilo je 100 km prešlo za 2 sata. Kolika je prosječna brzina?

$$\text{Prosječna brzina} = \frac{100 \text{ km}}{2 \text{ h}} = 50 \text{ km/h.}$$

Brzina ne treba biti konstantna!

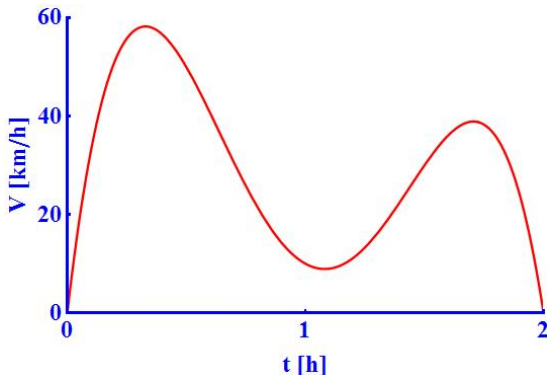
Kako izračunati prosječnu brzinu ukoliko nam je poznata samo brzina tijekom puta?

Tahograf:

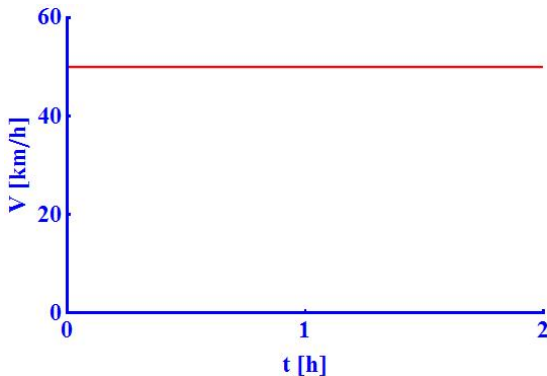

Prosječnu brzinu bismo mogli izračunati ukoliko znamo prijeđeni put.

Koliki je prijeđeni put ukoliko je brzina vozila bila kao na slici?

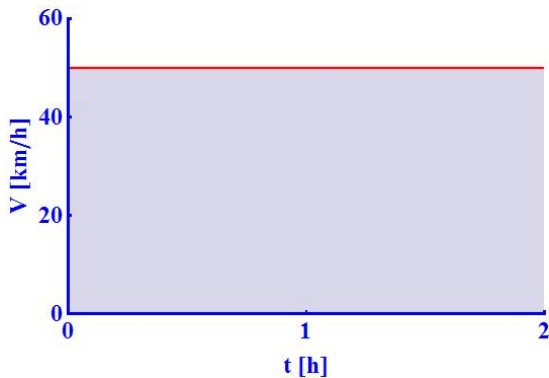

Ukoliko je brzina konstantna:

put je dan s

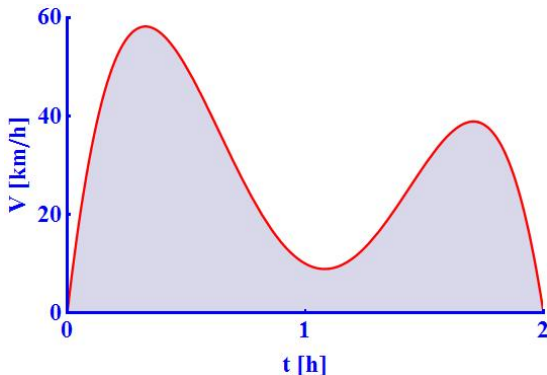
$$s = v \cdot t.$$

$$s = v \cdot t.$$

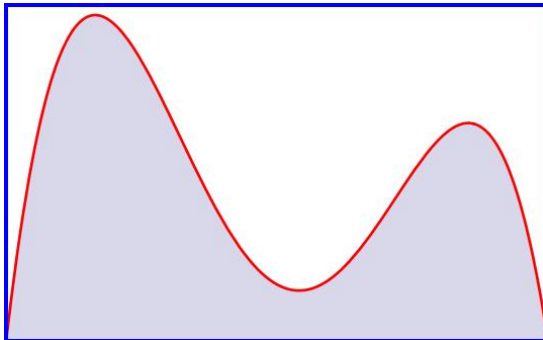
Prijeđeni put je površina pravokutnika!

Prijeđeni put je površina ispod krivulje:

Kako odrediti površinu?

Isprintani graf zaljepimo na čvrstu podlogu (npr. čelični lim) koji površinom odgovara veličini slike:

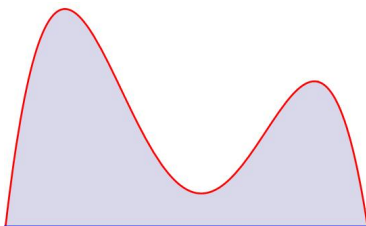

Lim izvažemo.

Zatim lim izrežemo po krivulji i izvažemo dio s traženom površinom.

$$m = 0.125 \text{ kg}$$
$$\text{Put} = P = 120$$

$$m = 0.062 \text{ kg}$$
$$\text{Put} = P = ?$$

Površina i masa su proporcionalni:

$$\text{Put} = \frac{0.062}{0.125} \cdot 120 = 59.52$$

$$\text{Prosječna brzina} = \frac{59.52 \text{ km}}{2 \text{ h}} = 29.76 \text{ km/h}$$

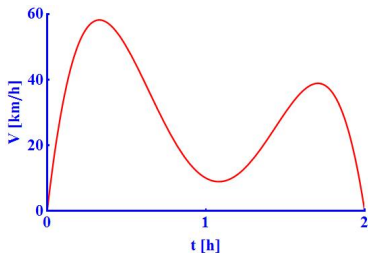
Matematička oznaka za površinu ispod krivulje je:

$$\int_0^2 V(t) dt$$

Znači, prosječna brzina kroz vrijeme T je dana s:

$$\bar{V} = \frac{1}{T} \int_0^T V(t) dt.$$

Napomena. U ovom primjeru je skup podataka bio beskonačan.

Primjer. Ekipa A je u 10 min igre posjedovala loptu u sljedećim vremenima:

0:00 – 1:30

2:00 – 3:00

5:00 – 6:00

8:00 – 9:00

Koliki je bio posjed lopte za ekipu A?

Loptu su posjedovali:

$$1.5 + 1 + 1 + 1 = 4.5\text{min}$$

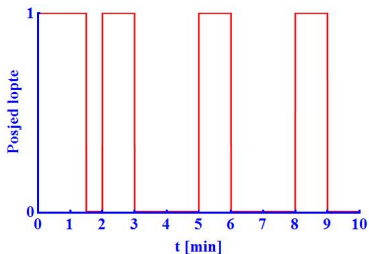
t.j. posjed lopte je bio

$$\frac{4.5}{10} = 0.45 = 45\%$$

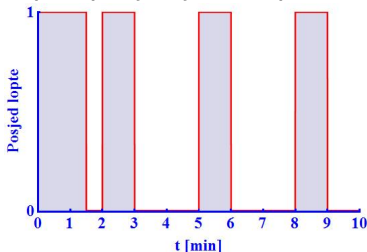
Neka varijabla posjed ima u trenutku t vrijednost

- 1 ukoliko je ekipa A bila u posjedu lopte
- 0 ukoliko nije.

Tada grafički prikaz posjeda lopte izgleda ovako:

Uočimo da je ukupan posjed jednak površini ispod krivulje:

t.j. jednak je $\int_0^{10} \text{posjed}(t) dt$.

Srednja vrijednost je dana s $\frac{1}{10} \int_0^{10} \text{posjed}(t) dt$.

Medijan

Medijan je vrijednost koja skup podataka dijeli na dva istobrojna dijela tako da je polovica podataka veća a polovica podataka manja od medijana.

Oznaka za medijan: **m, Me**

Postupak računanja medijana.

Podaci se poredaju prema veličini, od najmanjeg do najvećeg (ili od najvećeg do najmanjeg).

- Ako je broj podataka neparan - medijan je središnji član niza podataka.
- Ako je broj podataka paran - medijan je aritmetička sredina dvaju središnjih članova niza podataka.

Primjer. Odredite medijan za podatke

7, 8, 17, 9, 4, 9, 10, 11, 11, 3, 6, 7, 11, 5, 9

Podatke poredamo po veličini:

3	4	5	6	7	7	8	9	9	9	10	11	11	11	17	podaci
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	redni broj

$m = 9$

Primjer. Odredite medijan za podatke

4, 2, 3, 5, 2, 1, 3, 4, 2, 1

Podatke poredamo po veličini:

1	1	2	2	2	3	3	4	4	5	podaci
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	redni broj

$$m = \frac{2 + 3}{2} = 2.5$$

Određivanje medijana iz distribucije frekvencija.

Ukoliko je zadana distribucija frekvencija, medijan određujemo iz kumulativnih frekvencija.

Odreditmo medijan iz sljedećeg primjera.

Dob	Frekvencija	Relativna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna kumulativna frekvencija
19	1	0.05	1	0.05
20	0	0.00	1	0.05
21	5	0.25	6	0.30
22	2	0.10	8	0.40
23	2	0.10	10	0.50
24	1	0.05	11	0.55
25	4	0.20	15	0.75
26	1	0.05	16	0.80
27	0	0.00	16	0.80
28	1	0.05	17	0.85
29	0	0.00	17	0.85
30	1	0.05	18	0.90
31	1	0.05	19	0.95
32	1	0.05	20	1.00

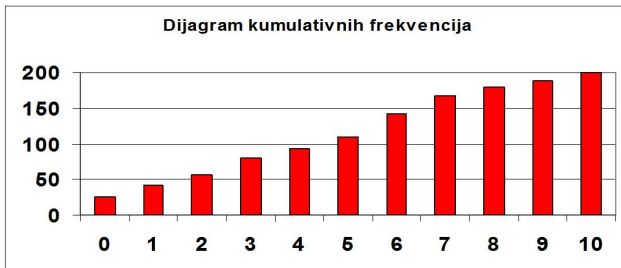
Dob	Frekvencija	Relativna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna kumulativna frekvencija
19	1	0.05	1	0.05
20	0	0.00	1	0.05
21	5	0.25	6	0.30
22	2	0.10	8	0.40
23	2	0.10	10	0.50
24	1	0.05	11	0.55
25	4	0.20	15	0.75
26	1	0.05	16	0.80
27	0	0.00	16	0.80
28	1	0.05	17	0.85
29	0	0.00	17	0.85
30	1	0.05	18	0.90
31	1	0.05	19	0.95
32	1	0.05	20	1.00

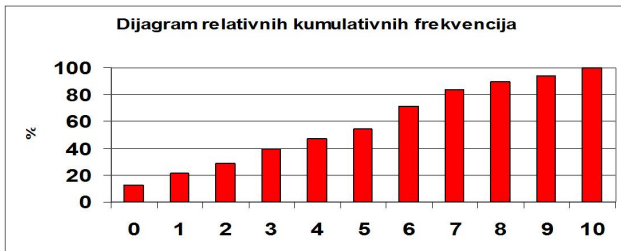
- 10 (50%) podataka je manje ili jednako od 23
- 10 (50%) podataka je veće ili jednako od 24

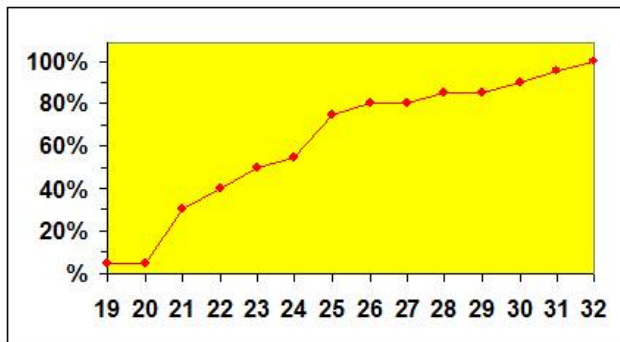
Znači, 23 i 24 su na središnjem mjestu u nizu podataka.

$$m = \frac{23 + 24}{2} = 23.5$$

Primjer. Odredite medijan iz sljedećih grafova kumulativne frekvencije:

Druge mjere centralne tenencije

Težinska (ponderirana) srednja vrijednost

Za podatke $x_1, x_2, x_3, \dots, x_N$ dane su težine (ponderi)
 $w_1, w_2, w_3, \dots, w_N$.

Težinska (ponderirana) srednja vrijednost je dana s

$$\mu = \frac{\sum w_i x_i}{\sum w_i}.$$

Primjer. Za podatke 1, 3, 4, 5 i pripadne težine $1/2, 2/3, 2$ i 1 , težinska srednja vrijednost je

$$\frac{\frac{1}{2} \cdot 1 + \frac{2}{3} \cdot 3 + 2 \cdot 4 + 1 \cdot 5}{\frac{1}{2} + \frac{2}{3} + 2 + 1} = \frac{\frac{31}{2}}{\frac{25}{6}} = \frac{93}{25} = 3.72$$

Geometrijska sredina

Za podatke $x_1, x_2, x_3, \dots, x_N$ **geometrijska sredina** je definirana s

$$\sqrt[N]{x_1 \cdot x_2 \cdot x_3 \cdot \dots \cdot x_N}$$

Primjer. Za podatke 1, 3, 4, 5 geometrijska sredina je

$$\sqrt[4]{1 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5} = \sqrt[4]{60} = 2.78$$

Primjer. Kamatna stopa je u 2010. g. bila 12%, u 2011. 17% i u 2013. g. 10%. Kolika je prosječna kamatna stopa za ove tri godine?

Prosječna kamatna stopa je godišnja stopa rasta po kojoj bi konstantni rast kroz 3 godine bio jednak ostvarenom rastu.

Nije

$$\frac{12 + 17 + 10}{3} = 13$$

$$\text{glavnica} \cdot 1.12 \cdot 1.17 \cdot 1.10 = \text{glavnica} \cdot (1 + p) \cdot (1 + p) \cdot (1 + p)$$

t.j.

$$1.12 \cdot 1.17 \cdot 1.10 = (1 + p)^3$$

odnosno

$$1 + p = \sqrt[3]{1.12 \cdot 1.17 \cdot 1.10} = 1.1296$$

pa je

$$p = 0.1296$$

odnosno, prosječna kamatna stopa je 12.96%.

Harmonijska sredina

Za podatke $x_1, x_2, x_3, \dots, x_N$ **harmonijska sredina** je definirana s

$$\frac{N}{\frac{1}{x_1} + \frac{1}{x_2} + \frac{1}{x_3} + \dots + \frac{1}{x_N}}.$$

Primjer. Za podatke 1, 3, 4, 5 harmonijska sredina je

$$\frac{4}{\frac{1}{1} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{5}} = \frac{240}{107} = 2.243.$$

Primjer. Vozilo je 100 km vozilo brzinom 40 km/h, sljedećih 100 km brzinom 70 km/h a zadnjih 100 km brzinom 130 km/h. Kolika je prosječna brzina?

Put je $3 \cdot 100$ km a proteklo vrijeme je:

$$\frac{100}{40} + \frac{100}{70} + \frac{100}{130}.$$

Jer je brzina=put/vrijeme, srednja brzina je

$$\bar{V} = \frac{3 \cdot 100}{\frac{100}{40} + \frac{100}{70} + \frac{100}{130}} = \frac{3}{\frac{1}{40} + \frac{1}{70} + \frac{1}{130}} = 63.86$$

Harmonijska sredina!

Mod

Mod je vrijednost varijable s najvećom frekvencijom.

(Najčešća vrijednost.)

Primjer. Odredimo mod za podatke

ACCABACABCAABBCBAACCBAAABCCBCAA.

Podatke prvo sortiramo (niz podataka):

AAAAAAAAAAAA BBBB BBBB CCCCCCCCCC

Mod je A jer se pojavljuje najviše puta (12).

Obilježje može imati i više modova. Npr. u nizu

1 1 2 2 2 3 4 4 5 5 5 6 7 7

mod je 2 i 5 (dva moda).

U ovom slučaju govorimo o **bimodalnoj** distribuciji frekvencija. ▶

Primjena mjera centralne tendencije

Tip obilježja	μ	g	H	Medijan	Mod
Nominalno	NE	NE	NE	NE	DA
Redoslijedno	NE	NE	NE	DA	DA
Kvantitativno	DA	DA	DA	DA	DA

- ako su podaci jednaki nuli ili manji od nule \Rightarrow ne može se izračunati G ili H
- ako su sve vrijednosti varijable različite \Rightarrow nema moda
- mjere centralne tendencije mogu biti iste ili različite veličine
- $\min\{x_1, \dots, x_N\} \leq H \leq G \leq \mu \leq \max\{x_1, \dots, x_N\}$

ZADATAK.

Izračunajte srednju vrijednost, medijan i mod za sljedeći niz podataka:

2	5	5	6	6
8	9	9	11	11
12	13	16	19	20
25	26	26	29	30
30	32	33	34	35
39	39	40	42	43

Mjere raspršenosti (disperzije)

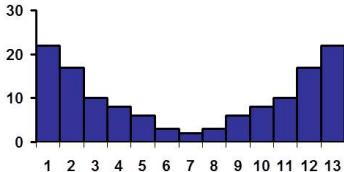
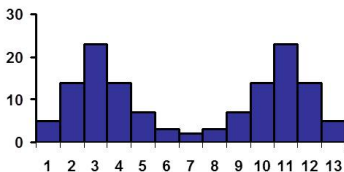
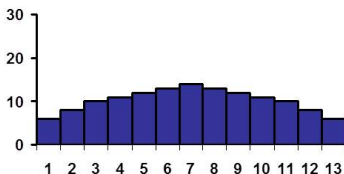
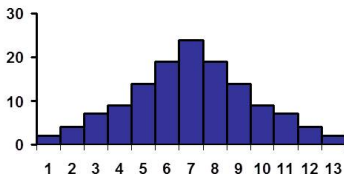
Usporedimo dva niza podataka:

$$x_i \quad 10 \quad 60 \quad 50 \quad 30 \quad 40 \quad 20 \quad (N = 6, \mu = 35)$$

$$y_i \quad 35 \quad 45 \quad 30 \quad 35 \quad 40 \quad 25 \quad (N = 6, \mu = 35)$$

Srednje vrijednosti su iste, ali se podaci ipak razlikuju.

Drugi skup podataka je jače grupiran oko srednje vrijednosti.

U svakom histogramu srednja vrijednost je ista ($=7$).
Gdje su podaci najviše a gdje najmanje raspršeni?

Varijanca i standardna devijacija

Za skup podataka x_1, x_2, \dots, x_N definirajmo **odstupanje** i -tog podatka od srednje vrijednosti:

$$x_i - \mu.$$

Loša mjera raspršenosti jer

$$\frac{1}{N} \sum_i (x_i - \mu) = 0.$$

tj., prosječno odstupanje je 0, pa nam to ništa ne govori o ukupnoj raspršenosti podataka.

Kvadratno odstupanje i -tog podatka od srednje vrijednosti:

$$(x_i - \mu)^2.$$

- Kvadratno odstupanje je uvijek pozitivno.
- Što je udaljenost podataka od srednje vrijednosti veća to je i kvadratno odstupanje veće.
- Srednje kvadratno odstupanje - mjera odstupanja svih podataka.

Varijanca je srednje kvadratno odstupanje podataka od srednje vrijednosti:

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_i (x_i - \mu)^2.$$

σ^2 - oznaka za varijancu.

Alternativna formula za računanje varijance:

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_i x_i^2 - \mu^2.$$

Standardna devijacija je korijen iz varijance:

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2}$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_i (x_i - \mu)^2}$$

σ - oznaka za standardnu devijaciju.

Mjerna jedinica za standardnu devijaciju je ista kao i za obilježje x .

Primjer. Sandra Perković je na 65. Memorijalu Borisa Hanžekovića (2015) u bacanju diska postigla sljedeće rezultate u pet uspješnih bacanja:

62.30 m, 62.28 m, 69.77 m, 68.95 m, 69.88 m.

Odredite varijancu i standardnu devijaciju ovih bacanja.

Formula za varijancu:

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_i (x_i - \mu)^2.$$

Prvo treba odrediti srednju vrijednost (μ):

$$\mu = \frac{1}{5} (62.30 + 62.28 + 69.77 + 68.95 + 69.88) = \frac{333.18}{5} = 66.636.$$

Varijanca:

$$\begin{aligned}\sigma^2 &= \frac{1}{5} \left[(62.30 - 63.636)^2 + (62.28 - 63.636)^2 + (69.77 - 63.636)^2 + \right. \\ &\quad \left. + (68.95 - 63.636)^2 + (69.88 - 63.636)^2 \right] = \\ &= \frac{1}{5} \left[(-4.336)^2 + (-4.356)^2 + 3.134^2 + 2.314^2 + 3.244^2 \right] = \\ &= \frac{1}{5} (18.801 + 18.975 + 9.822 + 5.355 + 10.524) = \\ &= \mathbf{12.695144}\end{aligned}$$

Standardna devijacija:

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} = \sqrt{12.695144} = \mathbf{3.563024558}$$

Preglednije je koristiti tablicu:

i	x_i	$x_i - \mu$	$(x_i - \mu)^2$
1	62.30	-4.336	18.801
2	62.28	-4.356	18.975
3	69.77	3.134	9.822
4	68.95	2.314	5.355
5	69.88	3.244	10.524
\sum	333.18		63.476
\sum/N	66.636		12.695

$$\sigma^2 = 12.695$$

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} = \sqrt{12.695144} = 3.563024558$$

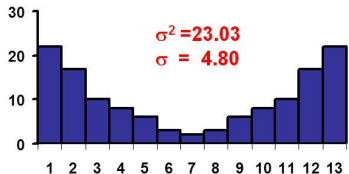
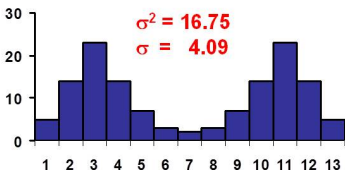
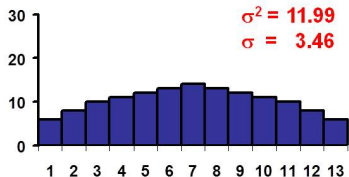
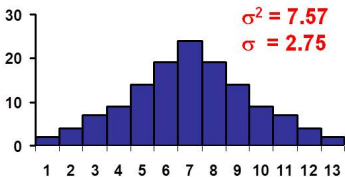
Za alternativnu formulu tablica izgleda ovako:

i	x_i	x_i^2
1	62.30	3881.290
2	62.28	3878.798
3	69.77	4867.853
4	68.95	4754.103
5	69.88	4883.214
\sum	333.18	22265.258
\sum/N	66.636	4453.052

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_i x_i^2 - \mu^2 = 4453.052 - 66.636^2 = 12.695$$

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} = \sqrt{12.695144} = 3.563024558$$

Varijanca i standardna devijacija za podatke iz uvodnog primjera:

Računanje varijance iz distribucije frekvencija

Neka su $x_1, x_2, x_3, \dots, x_k$ vrijednosti obilježja i neka su $f_1, f_2, f_3, \dots, f_k$ pripadne frekvencije. Tada je

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_i f_i (x_i - \mu)^2.$$

Alternativna formula za računanje varijance:

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_i f_i x_i^2 - \mu^2.$$

Primjer.

Izračunajte varijancu iz distribucije frekvencija obilježja dob:

Dob	Frekvencija
19	1
20	0
21	5
22	2
23	2
24	1
25	4
26	1
27	0
28	1
29	0
30	1
31	1
32	1

x_i (Dob)	f_i (Frekvencija)	$f_i \cdot x_i$	$f_i \cdot x_i^2$
19	1	19	361
20	0	0	0
21	5	105	2205
22	2	44	968
23	2	46	1058
24	1	24	576
25	4	100	2500
26	1	26	676
27	0	0	0
28	1	28	784
29	0	0	0
30	1	30	900
31	1	31	961
32	1	32	1024
\sum	20	485	12013
\sum/N		24.25	600.65

$$\begin{aligned}
 \sigma^2 &= \frac{1}{N} \sum_i f_i x_i^2 - \mu^2 = \\
 &= 600.65 - 24.25^2 = \\
 &= \mathbf{12.5875}
 \end{aligned}$$

Koeficijent varijacije

Varianca i standardna devijacija ovise o mjernim jedinicama.

- Mjerna jedinica za variancu je kvadrirana mjerna jedinica varijable.
- Mjerna jedinica za standardnu devijaciju je jednaka mjernoj jedinici varijable.

Primjer. Označimo s y duljinu hitca Sandre Perković izraženog u centimetrima te izračunajmo variancu i standardnu devijaciju.

- x - duljina hitca u metrima
- y - duljina hitca u centimetrima

i	x_i	x_i^2
1	62.30	3881.290
2	62.28	3878.798
3	69.77	4867.853
4	68.95	4754.103
5	69.88	4883.214
\sum	333.18	22265.258
\sum/N	66.636	4453.052

i	y_i	y_i^2
1	6230	38812900
2	6228	38787984
3	6977	48678529
4	6895	47541025
5	6988	48832144
\sum	33318	222652582
\sum/N	6663.6	44530516

$$\begin{aligned}\sigma_x^2 &= 4453.052 - 66.636^2 = \\ &= \mathbf{12.695}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\sigma_x &= \sqrt{\sigma_x^2} = \sqrt{12.695144} = \\ &= \mathbf{3.563024558}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\sigma_y^2 &= 44530516 - 6663.6^2 = \\ &= \mathbf{126951.44}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\sigma_y &= \sqrt{\sigma_y^2} = \sqrt{126951.44} = \\ &= \mathbf{356.3024558}\end{aligned}$$

Koeficijent varijacije:

$$CV = \frac{\sigma}{\mu}.$$

Koeficijent varijacije nema mjernu jedinicu.

	Duljina hitca	
	m	cm
μ	66.636	6663.6
σ^2	12.695144	126951.44
σ	3.56302	356.302
CV	0.053	0.053

Varijabilnost (varijanca) duljine hitca u centimetrima je veća, iako se zapravo radi o istim podacima.

Koeficijent varijacije je nepromijenjen.

Interkvartil

Kvartili

Donji (prvi) kvartil (Q_1) je vrijednost od koje je 25% podataka manje a 75% podataka veće.

Gornji (treći) kvartil (Q_3) je vrijednost od koje je 75% podataka manje a 25% podataka veće.

Kvartili dijele niz podataka na 4 jednaka dijela.

Medijan = drugi kvartil

Računanje kvartila

- Niz podataka podijelimo na dva jednaka dijela. Ukoliko je broj podataka neparan, izbacimo medijan.
- Donji (prvi) kvartil je medijan prve polovice niza.
- Gornji (treći) kvartil je medijan druge polovice niza.

Interkvartil (IQ) je udaljenost između donjeg i gornjeg kvartila:

$$IQ = Q_3 - Q_1.$$

- Između donjeg i gornjeg kvartila se nalazi 50% podataka.
- Interkvartil je raspon u kojem se nalazi 50% središnjih članova niza podataka.
- Vrijednost prvih i zadnjih 25% podataka ne utječe na vrijednost interkvartila.

Koeficijent kvartilne devijacije

Koeficijent kvartilne devijacije (VQ) je:

$$VQ = \frac{Q_3 - Q_1}{Q_3 + Q_1}.$$

- Relativna mjera raspršenosti
- $0 \leq VQ < 1$

Primjer. Odredite donji i gornji kvartil, interkvartil i koeficijent kvartilne devijacije za sljedeći niz podataka:

1.3 4.1 4.1 4.2 4.4 4.6 5.1 5.2 5.3 5.5 5.5 5.5 5.9 6.1 7.8

Rješenje. Prvo određujemo donji i gornji kvartil.

Niz podijelimo na dva jednaka dijela. $N=15$ je neparan.

1.3 4.1 4.1 4.2 4.4 4.6 5.1

5.2

5.3 5.5 5.5 5.5 5.9 6.1 7.8

Donji kvartil (Q1) je medijan prve polovice niza:

1.3 4.1 4.1 **4.2** 4.4 4.6 5.1

Gornji kvartil (Q3) je medijan druge polovice niza:

5.3 5.5 5.5 **5.5** 5.9 6.1 7.8

Ostale mjere raspršenosti

Srednje apsolutno odstupanje

Umjesto kvadratnog odstupanja podataka od srednje vrijednosti:

$$(x_i - \mu)^2$$

mogli smo promatrati apsolutno odstupanje:

$$|x_i - \mu|.$$

Time dobivamo mjeru raspršenosti poznatu kao **srednje apsolutno odstupanje**:

$$\text{s.a.o.} = \frac{1}{N} \sum_i |x_i - \mu|.$$

(*engl. MAD - mean absolute deviation*)

- Može se gledati i srednje apsolutno odstupanje od drugih mjera centralne tendencije.
- Srednje apsolutno odstupanje od srednje vrijednosti.
- Srednje apsolutno odstupanje od medijana.
- Srednje apsolutno odstupanje od moda.
- Umjesto srednje vrijednosti može se koristiti medijan apsolutnih odstupanja → medijalno apsolutno odstupanje.
- I ovdje se može promatrati odstupanje od srednje vrijednosti, medijana ili moda.

Napomena. Srednja vrijednost, medijan i standardna devijacija zadovoljavaju:

$$|\mu - m| \leq \sigma.$$

Napomena. Srednja vrijednost (μ) je točka s najmanjim srednjim kvadratnim odstupanjem od podataka.

Drugim riječima, za proizvoljan broj a vrijedi

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_i (x_i - \mu)^2 \leq \frac{1}{N} \sum_i (x_i - a)^2.$$

Napomena. Medijan (m) je točka s najmanjim srednjim apsolutnim odstupanjem od podataka.

Drugim riječima, za proizvoljan broj a vrijedi

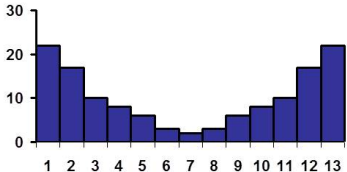
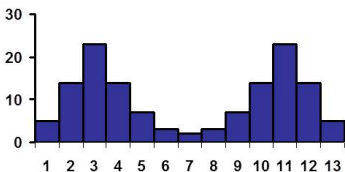
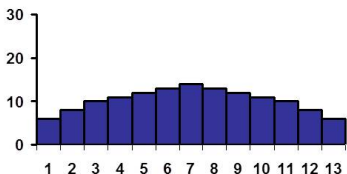
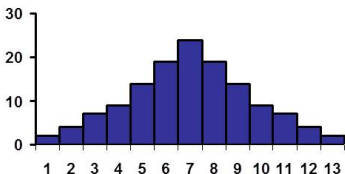
$$\frac{1}{N} \sum_i |x_i - m| \leq \frac{1}{N} \sum_i |x_i - a|.$$

Raspon varijacije

Raspon varijacije je razlika najveće i najmanje vrijednosti u skupu podataka:

$$R_x = x_{\max} - x_{\min}.$$

- najjednostavnija mjera raspršenosti
- temeljena na dva podatka
- iskazan u mjernim jedinicama obilježja
- veći R_x , veća raspršenost, veći stupanj varijabilnosti

U sva 4 primjera je raspon varijacije isti ($R = 13 - 1 = 12$) iako je varijabilnost podataka naočigled različita!

Mjere raspršenosti mogu biti

- u mjernim jedinicama obilježja
- u relativnom iznosu

Mjere raspršenosti temeljene na dijelu podataka:

- raspon varijacije
- interkvartil i koeficijent kvartilne devijacije

Mjere raspršenosti temeljene na svim podacima:

- varijanca, standardna devijacija, koeficijent varijacije
- srednje apsolutno odstupanje

Računanje mjera centralne tendencije i raspršenosti za grupirane podatke

Srednja vrijednost i varijanca

Zadani su razredi i njihove frekvencije (f_i).

Za svaki razred izračunamo sredinu razreda X_i te srednju vrijednost i varijancu računamo kao da svi podaci unutar razreda imaju istu vrijednost (X_i).

Srednja vrijednost:

$$\mu = \frac{\sum f_i X_i}{\sum f_i} = \frac{\sum f_i X_i}{N}.$$

Varijanca:

$$\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum_i f_i (X_i - \mu)^2.$$

Medijan i interkvartil

Kod računanja medijana (i kvartila) pretpostavljamo da su unutar svakog razreda frekvencije jednoliko (uniformno) raspoređene (sve vrijednosti imaju istu frekvenciju).

Prvo odredimo **medijalni razred**, t.j. razred u kojem se nalazi medijan.

Medijan računamo iz formule

$$m = \frac{\frac{N+1}{2} - (F + 1)}{f_m} w_m + L_m$$

gdje je

- N - opseg (veličina) skupa
- F - zbroj svih frekvencija razreda do, ali ne uključujući, medijalnog razreda (tj. kumulativna frekvencija razreda prije medijalnog)
- f_m - frekvencija medijalnog razreda
- w_m - širina medijalnog razreda
- L_m - donja granica medijalnog razreda ukoliko se granice razreda preklapaju, ili aritmetička sredina donje granice medijalnog razreda i gornje granice prethodnog razreda ukoliko se granice ne preklapaju

Mod

- U distribuciji frekvencija MOD je vrijednost varijable s najvećom frekvencijom.
- U distribuciji frekvencija s razredima - mod približno određujemo (aproksimiramo ga).
- **Modalni razred** - razred s najvećom korigiranom frekvencijom.
- Mod se ne treba nalaziti u modalnom razredu.
- modalni razred ne treba biti razred s najvećom frekvencijom.

Napomena. Mjere centralne tendencije i raspršenosti ne možemo egzaktno izračunati iz grupiranih podataka.
Računamo ih približno.

Linearna transformacija varijable

Ako varijabli X pribrojimo konstantu (broj), što se događa sa srednjom vrijednosti i varijancom?

	X	$X + 10$	$X + 20$
	62.30	72.30	82.30
	62.28	72.28	82.28
	69.77	79.77	89.77
	68.95	78.95	88.95
	69.88	79.88	89.88
μ	66.64	76.64	86.64
σ^2	12.695	12.695	12.695

Varijabla Y je varijabla X uvećana za b :

$$Y = X + b.$$

Tada je

$$\mu_Y = \mu_X + b$$

$$\sigma_Y^2 = \sigma_X^2$$

$$\sigma_Y = \sigma_X$$

gdje je

μ_X - srednja vrijednost varijable X

σ_X^2 - varijanca varijable X

σ_X - standardna devijacija varijable X

μ_Y - srednja vrijednost varijable Y

σ_Y^2 - varijanca varijable Y

σ_Y - standardna devijacija varijable Y

Ako varijablu X pomnožimo s konstantom (brojem), što se događa sa srednjom vrijednosti i varijancom?

	X	$10 \cdot X$	$10 \cdot X$
	62.30	623.0	6230
	62.28	622.8	6228
	69.77	697.7	6977
	68.95	689.5	6895
	69.88	698.8	6988
μ	66.64	666.4	6664
σ^2	12.695	1269.5	126950

Varijabla Y je varijabla X pomnožena s a :

$$Y = aX.$$

Tada je

$$\mu_Y = a\mu_X$$

$$\sigma_Y^2 = a^2\sigma_X^2$$

$$\sigma_Y = |a|\sigma_X$$

gdje je

μ_X - srednja vrijednost varijable X

σ_X^2 - varijanca varijable X

σ_X - standardna devijacija varijable X

μ_Y - srednja vrijednost varijable Y

σ_Y^2 - varijanca varijable Y

σ_Y - standardna devijacija varijable Y

Neka je varijabla Y dana s:

$$Y = aX + b.$$

Tada je

$$\mu_Y = a\mu_X + b$$

$$\sigma_Y^2 = a^2\sigma_X^2$$

$$\sigma_Y = |a|\sigma_X$$

gdje je

μ_X - srednja vrijednost varijable X

σ_X^2 - varijanca varijable X

σ_X - standardna devijacija varijable X

μ_Y - srednja vrijednost varijable Y

σ_Y^2 - varijanca varijable Y

σ_Y - standardna devijacija varijable Y

Primjer. Na atletskom natjecanju je srednja vrijednost za duljinu skokova bila 7.52 m uz standardnu devijaciju od 0.78 m. Kolika je srednja vrijednost i standardna devijacija duljine skokova izražena u centimetrima?

X - duljina skoka u metrima

Y - duljina skoka u centimetrima

$$Y = 100X$$

$$\mu_Y = 100 \mu_X = 100 \cdot 7.52 = 752$$

$$\sigma_Y = 100 \sigma_X = 100 \cdot 0.78 = 78$$

Srednja vrijednost duljine skoka je 752 cm uz standardnu devijaciju od 78 cm.

Što se događa s srednjom vrijednošću i varijancom zbroja dvije varijable?

Primjer. U tablici su prikazani bodovi za dva skoka i ukupni bodovi za deset najboljih skakačica na natjecanju Svjetskog kupa u skijaškim skokovima održanog u Courchevlu (Francuska) 14.8.2015. Usporedite srednju vrijednost, varijancu i standardnu devijaciju za ova tri rezultata.

Skakačica	Bodovi 1. skok (X)	Bodovi 2. skok (Y)	Bodovi Ukupno (Z)
TAKANASHI Sara	122.7	120.7	243.4
ITO Yuki	117.0	122.0	239.0
IRASCHKO-STOLZ Daniela	113.3	110.3	223.6
SEIFRIEDSBERGER Jacqueline	114.6	106.6	221.2
RUPPRECHT Anna	107.7	111.5	219.2
PINKELNIG Eva	109.6	108.8	218.4
ALTHAUS Katharina	112.8	102.1	214.9
ROGELJ Spela	105.6	108.6	214.2
CLAIR Julia	108.3	105.9	214.2
AVVAKUMOVA Irina	105.0	108.4	213.4
Srednja vrijednost (μ)	111.66	110.49	222.15
Varijanca (σ^2)	27.53	35.52	101.68
Standardna devijacija (σ)	5.247	5.960	10.084

Iz primjera vidimo da se srednje vrijednosti zbrajaju dok to ne vrijedi za varijancu i standardnu devijaciju:

X - bodovi 1. skoka

Y - bodovi 2. skoka

$Z = X + Y$ - ukupni bodovi

Neka je varijabla Z zbroj varijabli X i Y :

$$Z = X + Y.$$

Tada je

$$\mu_Z = \mu_X + \mu_Y$$

gdje je

μ_X - srednja vrijednost varijable X

μ_Y - srednja vrijednost varijable Y

μ_Z - srednja vrijednost varijable Z

Primjer.

Na istom natjecanju je srednja vrijednost duljine skoka za muškarce iznosila 86.42 m uz standardnu devijaciju od 5.63 m. Kolika je srednja vrijednost i standardna devijacija bodova za duljinu skoka ukoliko je K-linija bila na 90 m i vrijednost za 1 metar je bila 2 boda?

Rješenje. Oznaka

L - duljina skoka

B - broj bodova za duljinu skoka

Bodovi se računaju prema formuli:

$$B = 2 \cdot (L - 90) + 60 = 2 \cdot L - 120.$$

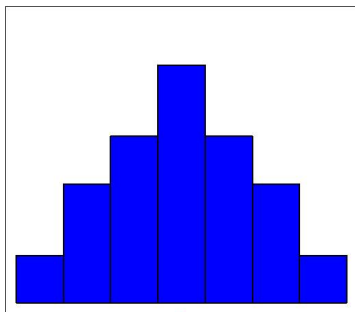
Srednja vrijednost i standardna devijacija su:

$$\mu_B = 2 \cdot \mu_L - 120 = 2 \cdot 86.42 - 120 = 52.84$$

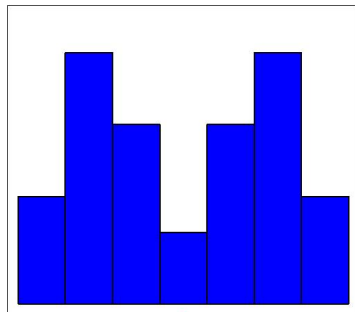
i

$$\sigma_B = 2 \cdot \sigma_L = 2 \cdot 5.63 = 11.26.$$

Asimetrija

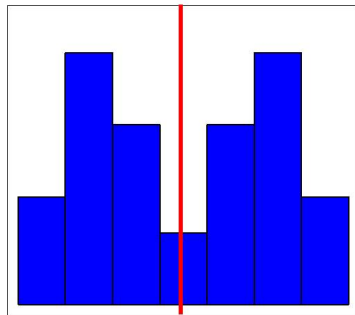
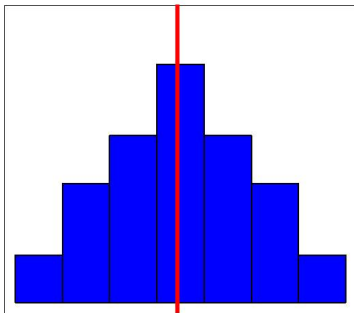

μ
medijan

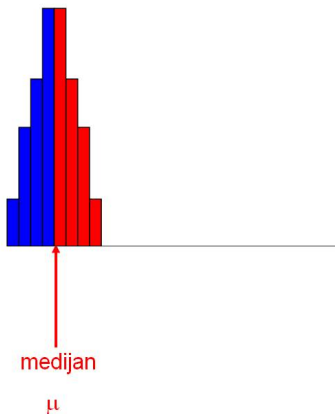
μ
medijan

Mjere asimetrije

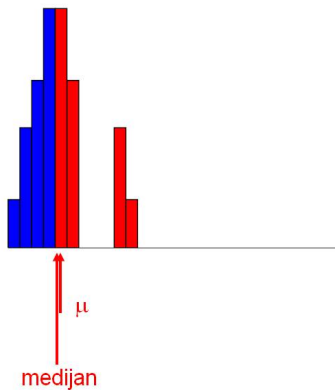

Simetrična razdioba!

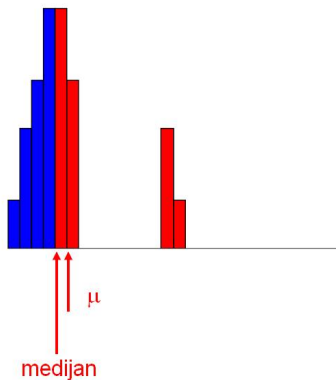
Što se događa sa srednjom vrijednošću i medijanom kada razdioba nije simetrična?

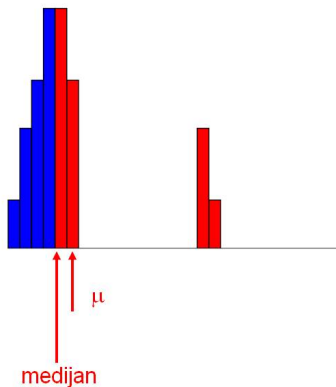
Što se događa sa srednjom vrijednošću i medijanom kada razdioba nije simetrična?

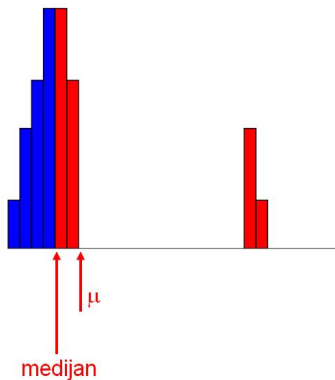
Što se događa sa srednjom vrijednošću i medijanom kada razdioba nije simetrična?

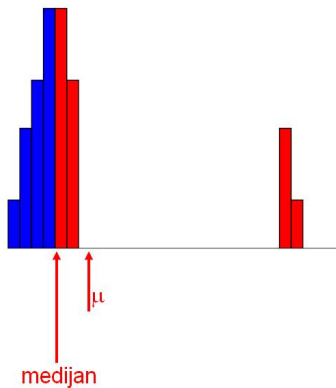
Što se događa sa srednjom vrijednošću i medijanom kada razdioba nije simetrična?

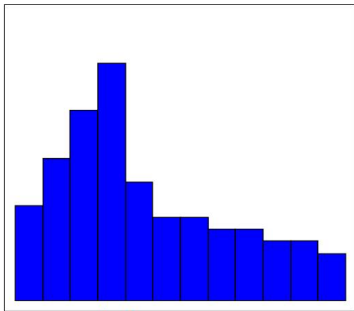
Što se događa sa srednjom vrijednošću i medijanom kada razdioba nije simetrična?

Što se događa sa srednjom vrijednošću i medijanom kada razdioba nije simetrična?

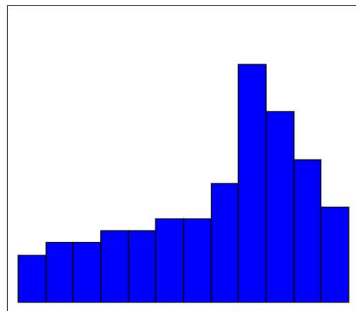

Asimetrične razdiobe:

medijan

Pozitivno zakošena

μ

medijan

Negativno zakošena

- Nakošenost (engl. skewness)

Pearsonov koeficijent zakošenosti

$$Sk_P = 3 \frac{\mu - m}{\sigma},$$

gdje je

μ - srednja vrijednost

m - medijan

σ - standardna devijacija

Zakošenost

$$\text{skew}(X) = \sum_i \left(\frac{x_i - \mu}{\sigma} \right)^3$$

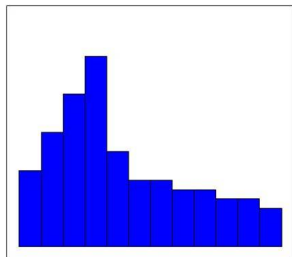
gdje je

μ - srednja vrijednost

m - medijan

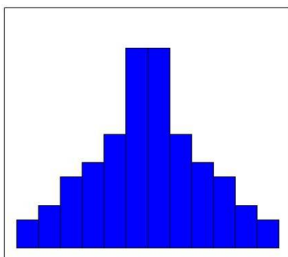
σ - standardna devijacija

Primjer.

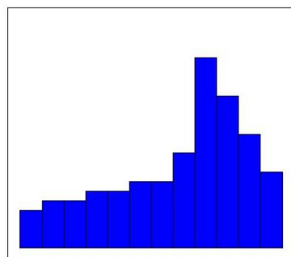
Zakošenost = 0.64

$$Sk_P = 1.22$$

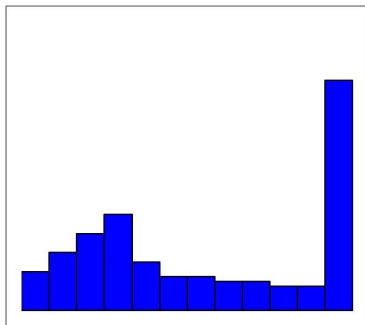
Zakošenost = 0

$$Sk_P = 0$$

Zakošenost = -0.64

$$Sk_P = -1.22$$

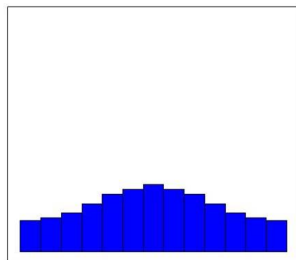
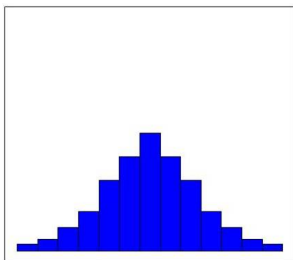
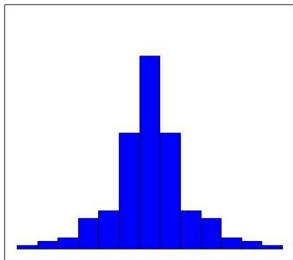
Oprez!

Zakošenost = 0

Bimodalna distribucija!

Zakošenost je dobar pokazatelj asimetrije za unimodalne distribucije.

Spljoštenost

Koeficijent spljoštenosti

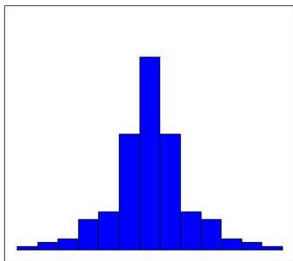
$$kurt(X) = \sum_i \left(\frac{x_i - \mu}{\sigma} \right)^4$$

gdje je

μ - srednja vrijednost

m - medijan

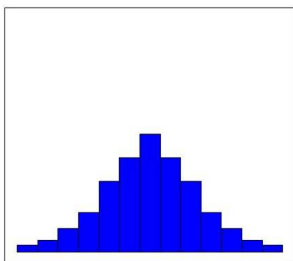
σ - standardna devijacija

$$kurt(X) = 4.31$$

$$kurt(X) > 3$$

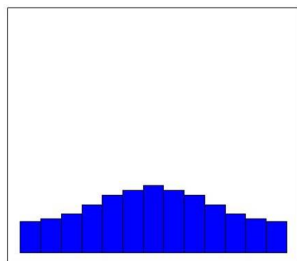
Leptokurtična
(izbočena)
distribucija

$$kurt(X) = 3$$

$$kurt(X) = 3$$

Mezokurtična
distribucija

$$kurt(X) = 2.13$$

$$kurt(X) < 3$$

Platikurtična
(spljoštena)
distribucija

Položaj podataka

Rang

Rang je položaj (redni broj) podatka u nizu podataka.
Ukoliko dva ili više podataka imaju istu vrijednost, njihov rang je aritmetička sredina rangova koje bi imali da su vrijednosti različite.

Primjer. Odredite rangove za zadani skup podataka:

15 2 21 13 8 17.

Rješenje. Za određivanje rangova podatke moramo prvo posložiti od najmanjeg do najvećeg:

2 8 13 15 17 21,

a zatim im pridružimo rang:

Vrijednost	2	8	13	15	17	21
Rang	1	2	3	4	5	6

Npr. Rang za vrijednost 15 je 4.

Primjer. Odredite rangove za zadani skup podataka:

15 2 21 13 8 17 15 8 15.

Rješenje. Promatramo niz podataka:

2 8 8 13 15 15 15 17 21,

a zatim im pridružimo rang:

Vrijednost	2	8	8	13	15	15	15	17	21
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Rang	1	2.5	2.5	4	6	6	6	8	9

Npr. rang za vrijednost 8 je $(2+3)/2 = 2.5$ a za 15: $(5+6+7)/3=6$.

Centili (percentili)

Percentili (centili) dijele niz podataka na 100 jednakih dijelova.

p -ti percentil je broj koji niz podataka dijeli tako da je $p\%$ podataka manje od p -tog percentila a $(100 - p)\%$ veće od njega.

Medijan = 50-ti percentil

Donji kvartil = 25-ti percentil

Gornji kvartil = 75-ti percentil

Decili - dijele niz podataka na 10 jednakih dijelova.

Zajednički naziv za percentile, decile, kvartile i medijan je **kvantili** ili **fraktili**.

Standardizirana varijabla

Za varijablu X čija je srednja vrijednost μ i standardna devijacija σ standardizirana varijabla je varijabla

$$Z = \frac{X - \mu}{\sigma}.$$

Vrijednost standardizirane varijable: z-vrijednost, standardizirana vrijednost

Standardizirana varijabla pokazuje koliko je standardnih devijacija vrijednost podatka udaljena od srednje vrijednosti.

Standardizirana varijabla Z zadovoljava:

$$\mu_Z = 0 \quad \text{i} \quad \sigma_Z = 1.$$

(Srednja vrijednost je 0 a standardna devijacija 1).

Jer je

$$Z = \frac{1}{\sigma}X - \frac{\mu}{\sigma},$$

vrijedi

$$\mu_Z = \frac{1}{\sigma}\mu_X - \frac{\mu}{\sigma} = \frac{1}{\sigma}\mu - \frac{\mu}{\sigma} = 0$$

i

$$\sigma_Z = \frac{1}{\sigma}\sigma_X = \frac{1}{\sigma}\sigma = 1.$$

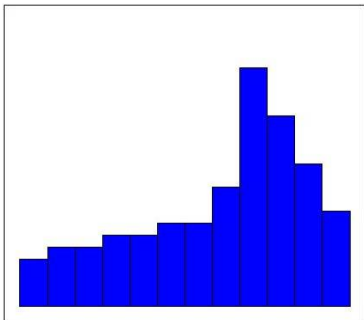
Čebiševljeva nejednakost

Između $\mu - k\sigma$ i $\mu + k\sigma$ ($k > 1$) nalazi se najmanje

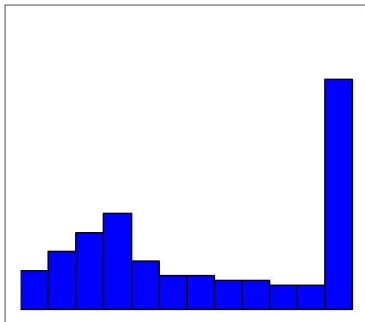
$$\left(1 - \frac{1}{k^2}\right) \cdot 100\%$$

članova populacije.

k	Min % unutar $k\sigma$ od μ	Max % izvan $k\sigma$ od μ
1	0.00	100.00
$\sqrt{2}$	50.00	50.00
1.5	55.56	44.44
2	75.00	25.00
3	88.89	11.11
4	93.75	6.25
5	96.00	4.00
6	97.22	2.78
7	97.96	2.04
8	98.44	1.56
9	98.77	1.23
10	99.00	1.00

Unimodalna
distribucija

Bimodalna
distribucija

Unimodalna distribucija - samo jedan vrh
Biimodalna distribucija - dva vrha

Vysochanskij-Petuninova nejednakost

Za unimodalne distribucije postoje bolje ocjene od Čebiševljeve nejednakosti.

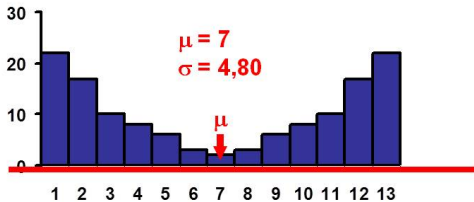
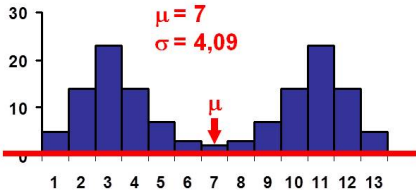
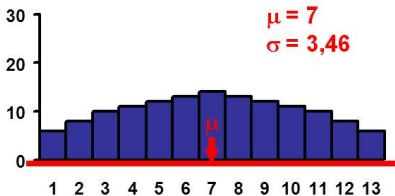
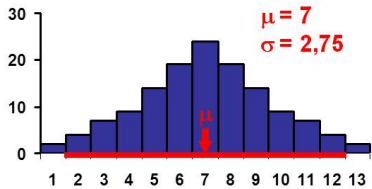
Ukoliko je distribucija varijable unimodalna, tada između $\mu - k\sigma$ i $\mu + k\sigma$ ($k > 1$) nalazi se najmanje

$$\left(1 - \frac{4}{9k^2}\right) \cdot 100\%$$

članova populacije.

Udio populacije(%) između $\mu - k\sigma$ i $\mu + k\sigma$ (unimodalna razdioba)

k	Čebiševljeva nejednakost	Vysochanskij- Petuninova nejednakost
1	0.00	55.56
$\sqrt{2}$	50.00	77.78
1.5	55.56	80.25
2	75.00	88.89
3	88.89	95.06
4	93.75	97.22
5	96.00	98.22
6	97.22	98.77
7	97.96	99.09
8	98.44	99.31
9	98.77	99.45
10	99.00	99.56

$\mu - 2\sigma$

$\mu + 2\sigma$

Primjer. U utrci slaloma na Svjetskom kupu u Kranjskoj Gori 15.3.2015. Marcel Hirscher je u prvoj vožnji postigao vrijeme od 52.22 s a u drugoj vožnji 50.17 s.

Kakvo je vrijeme postigao u odnosu na druge natjecatelje?
Kakav je ukupni rezultat?

	1. vožnja	2. vožnja
Vrijeme	52.22	50.17
Rang	19	1
Relativni rang	63.3 %	3.3 %
z-vrijednost	0.4308	-1.516

Ukupni rezultat:

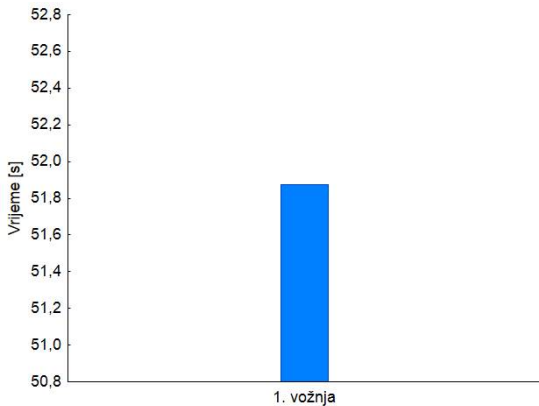
Vrijeme: 102.39 s

Rang: 6

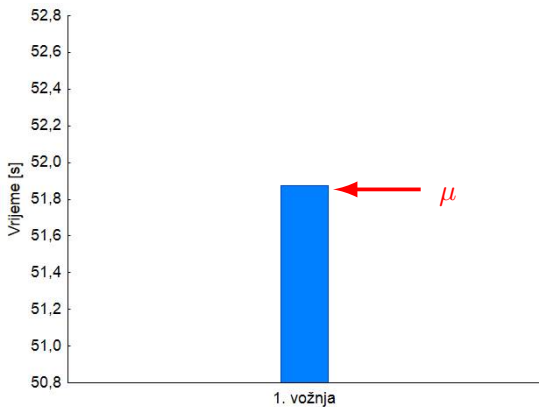
Grafički prikaz mjera centralne tendencije i disperzije

- Stupčasti graf
- Linijski graf
- "Box-whiskers" graf

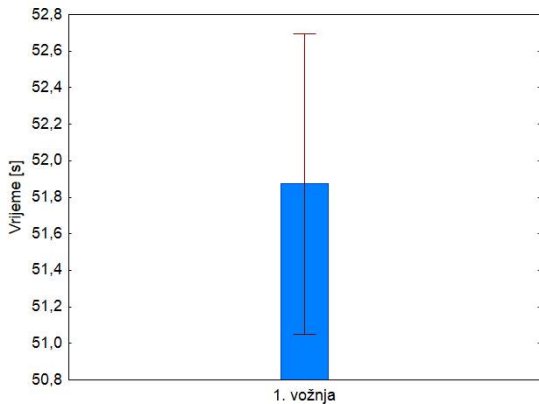
Stupčasti graf (engl. *bars*)

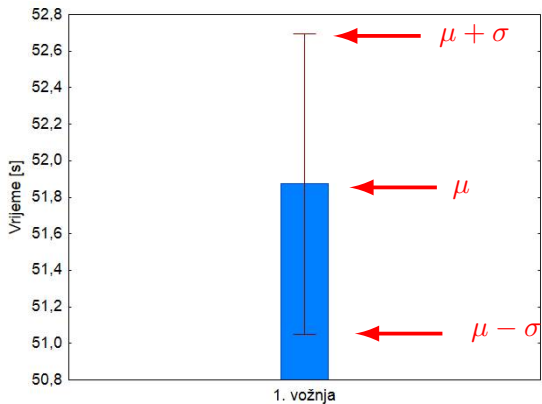
Stupčasti graf (engl. *bars*)

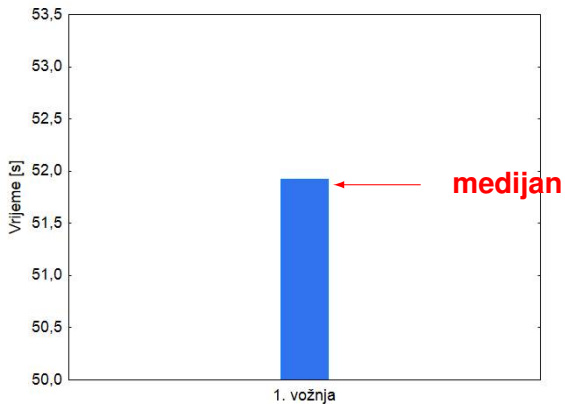
Stupčasti graf (engl. *bars*)

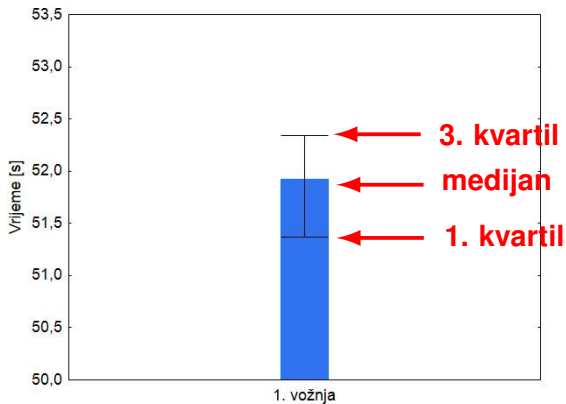
Stupčasti graf (engl. *bars*)

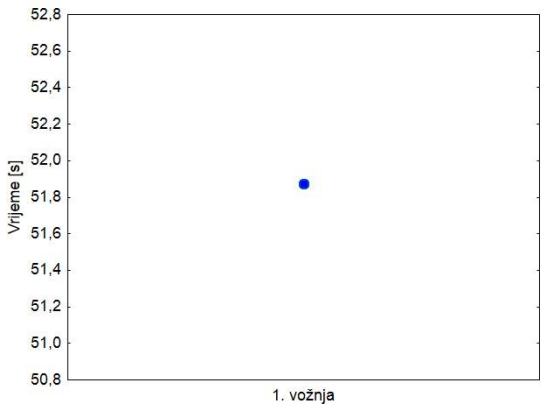
Stupčasti graf (engl. *bars*)

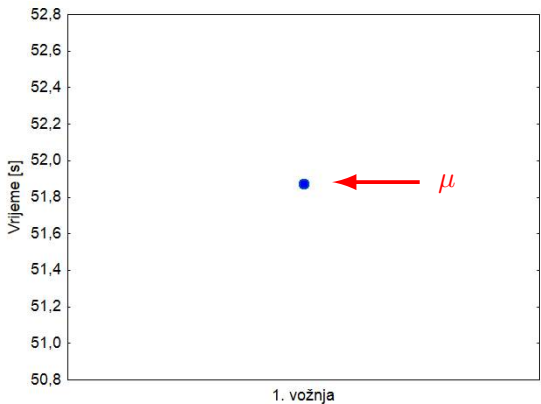
Stupčasti graf (engl. *bars*)

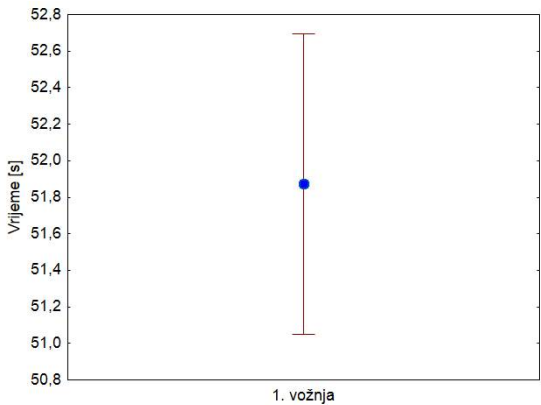
Linijski graf

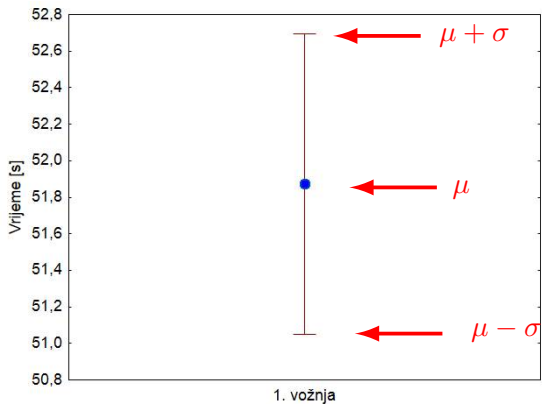
Linijski graf

Linijski graf

Linijski graf

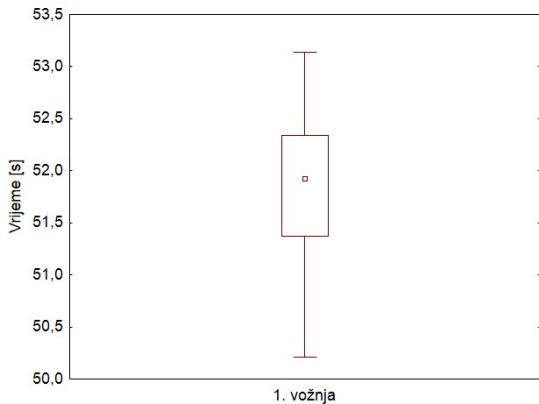

Linijski graf

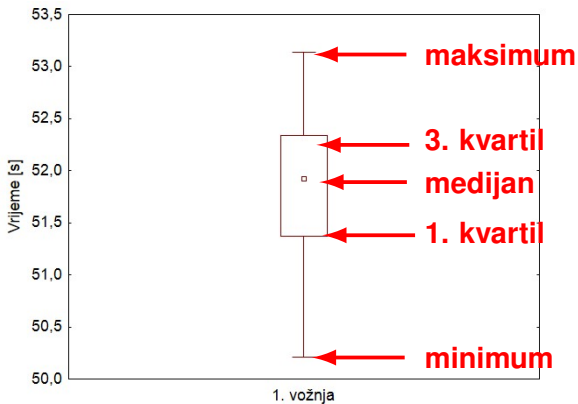
Na isti način se mogu prikazati i

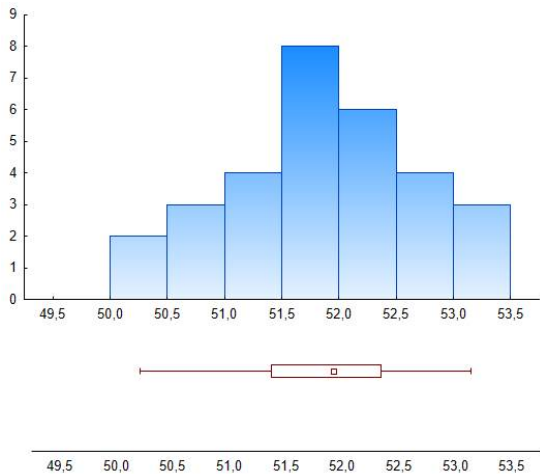
- medijan
- medijan, 1. kvartil, 3. kvartil
- srednja vrijednost, minimum, maksimum
- medijan, minimum, maksimum

"Box-whiskers" graf

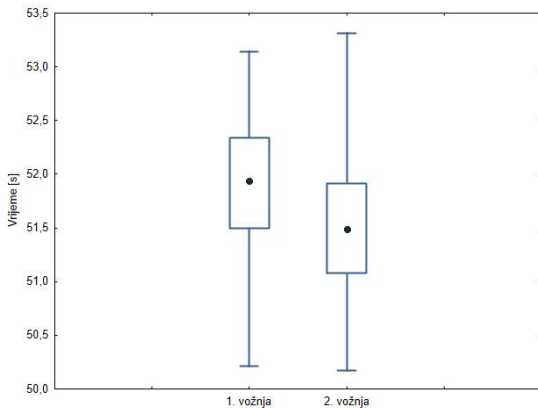
"Box-whiskers" graf

Primjer. Kranjska Gora 15.3.2015.

Slika 1. Rezultati utrke u slalomu (medijan, interkvartilni raspon, minimum, maksimum)

**SVAKA ANALIZA ZAPOČINJE
UNIVARIJATNOM ANALIZOM!**